

SUMMARY

Vashulenko O. Analysis of psychological preconditions of organizing revising in primary education.

The importance of revising as a means of providing thorough learning and preserving knowledge and skills is grounded; the main studies on the problem mentioned above are analyzed; psychological conditions of organizing revising in primary education are revealed in the article.

Memory as the result and the condition of mental processing of new educational material on the basis of the analysis of the memory psychology literature is characterized in the article; the structure and content of the psychological processes providing memorizing, preserving the learned material, reproducing and forgetting are considered in detail as well.

Revising is not limited to one function, as it is a complicated psychological process that includes perceiving, thinking, memory, which is associated with pupils' feelings, will, interests and capacities.

The factors promoting rapid and lasting memorizing of the information on the basis of research analysis are presented in the article.

Taking into account that memorizing is realized through special mnemonic activities, the article deals with the role of mnemonic techniques aimed at: remembering the educational material, increasing the memorizing and reproducing speed; improving the accuracy of memorizing and reproducing; providing memorizing and preserving effectiveness, the probability of the correct memorizing and reproducing.

The analysis of the data of the research experimental stage leads to the conclusion about the necessity to support active pupils' thinking activities with the help of selecting specific exercises and tasks activating different kinds of memories – involuntary and voluntary. Under such conditions an effective basis for the effective using of revising during the educational process is created. The analysis of the psychological foundations of revising gives reason to emphasize the necessity of considering the peculiarities of development of cognitive processes in the organization of repetition.

The perspective direction of the research is defined in the article which involves creating the model of supporting the functions of revising the learned material during various stages of gaining the knowledge by primary pupils taking into account the processes that are at the core of the revising mechanism.

Key words: *revising, memory, memorizing, reproducing, forgetting, reminiscence, mnemonic techniques, learning the educational material, primary education.*

УДК 371.13:373.3]371.13.025/.026(477)

О. А. Венгловська

Педагогічний інститут

Київського університету імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ СТУДІЙ

У статті за результатами теоретичного аналізу джерел розкрито підходи сучасних українських науковців до визначення сутності та структури поняття «дослідницька компетентність». З'ясовано, що це поняття трактується як інтегрована якість особистості, формування якої сприяє здатності та готовності майбутніх учителів початкової школи здійснювати науковий пошук, моделювати процеси і явища на основі здобутих знань. У статті презентовано досвід формування дослідницької компетентності вчителя початкової школи у процесі

функціонування історико-педагогічних студій. Участь студентів у роботі історико-педагогічних студій сприяє розвитку в них дослідницьких компетенцій, а саме: уміння працювати з історико-педагогічними джерелами, аналізувати, диференціювати, узагальнювати, моделювати процеси і явища, проектувати алгоритм власної науково-пошукової діяльності.

Ключові слова: *формування, компетентність, дослідницька компетентність, структура дослідницької компетентності, дослідницькі компетенції, історико-педагогічні студії.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні, культурні виклики XXI століття зумовлюють виокремлення нових підходів до підготовки конкурентоспроможних фахівців у галузі педагогіки. Зміна освітньої парадигми, її гуманістична, цілісна та ціннісна спрямованість сприяли зміні особистісно-професійних вимог до вчителя початкової школи як учасника навчально-виховного процесу. Сучасна початкова школа потребує багатофункціонального фахівця, який здатен мобільно реагувати на потреби сьогодення, реалізувати положення Державного стандарту початкової загальної освіти [3], втілювати дитиноцентричну педагогіку. Такий підхід до навчання учнів початкової школи потребує оновлення мети, завдань, змісту, форм фахової підготовки вчителів початкової школи, який ґрунтується на засадах діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного підходів.

Аналіз актуальних досліджень. У Законі України «Про вищу освіту» (2014) компетентність визначається як: «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [6]. Очевидно, що на часі постає проблема нової домінанти освіти. Зміст підготовки фахівців для початкової школи повинен передбачати інтеграцію теоретичної і практичної складової, введення до навчальних планів дослідницько-пошукової компоненти, що, у свою чергу, актуалізує проблему формування дослідницької компетентності вчителя початкової школи.

Проблема реалізації компетентнісного підходу у фаховій підготовці педагогів знайшла втілення в наукових здобутках українських учених. Так, у дослідженнях Н. Бібік [1], О. Локшиної, О. Овчарук, О. Пометун [9], О. Савченко [12] розкрито методологію компетентнісного підходу, особливості формування ключових компетентностей у процесі фахової підготовки педагогів, досвід упровадження компетентнісного підходу в сучасний освітній простір. Аналіз теоретичних джерел уможливив з'ясувати, що значний пласт наукових розвідок присвячений різним аспектам компетентнісно спрямованої освіти. Так, проблема формування життєвої компетентності знайшла своє відображення в дослідженнях І. Єрмакова [5], проблема формування методологічної компетентності та дослідницької культури магістрів із дошкільної освіти стали предметом вивчення

Г. Іванюк [8; 7]. Низка публікацій С. Мартиненко, Л. Хоружої присвячена формуванню різних видів компетентностей та компетенцій у майбутніх учителів початкової школи, а саме: діагностичні компетенції – у С. Мартиненко [11], етична компетентність – у Л. Хоружої [14]. Проблема формування дослідницької компетентності в майбутніх педагогів є ключовою в публікаціях І. Єрмакової [4], О. Мартиненко, Г. Ковтун [10], М. Голованя, В. Яценко [2].

Мета статті – охарактеризувати особливості формування дослідницької компетентності вчителя початкової школи у процесі функціонування історико-педагогічних студій.

Виклад основного матеріалу. Вивчення та аналіз наукових джерел дав можливість з'ясувати, що поняття «дослідницька компетентність» науковцями трактується з різних позицій. Так, М. Головань це поняття визначає як: «цілісну, інтегративну якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності і здатності здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, прийнятті рішень, аналізі та оцінці результатів дослідницької діяльності» [2, 61].

Вивчення наукових публікацій Г. Іванюк показало, що науковець акцентує увагу на необхідності формування в майбутнього педагога дослідницької культури для реалізації ним освітніх завдань, яка, на думку Г. Іванюк, є «інтегративною якістю особистості, сукупністю інтелектуальних, професійних знань і вмінь та способів діяльності, необхідних для успішного здійснення наукових та навчально-пошукових пошуків» [7, 104].

У наукових розвідках О. Скібіної визначено поняття «дослідницької компетентності» як «інтегративної якості особистості, що характеризує їхню готовність до оволодіння методологією і методами інженерно-педагогічного дослідження, тобто процесу планування, організації і здійснення пошуково-перетворюючої діяльності, об'єктом якої виступають психолого-педагогічна і галузева складові і яка виражається в єдності ціннісно-мотиваційного, когнітивного й операційного компонентів» [13].

Узагальнюючи погляди М. Голованя, Г. Іванюк, О. Скібіної на окреслену проблему, можемо констатувати, що автори називають дотичні підходи до визначення поняття «дослідницька компетентність». Ці науковці розглядають це поняття як інтегровану якість особистості, що виражається у здатності і готовності майбутніх учителів (у нашому випадку вчителів початкової школи) здійснювати науковий пошук із метою моделювання процесів і явищ, продукування нових ідей, способів діяльності на основі здобутих знань.

Із метою уточнення змісту формування дослідницької компетентності в майбутніх учителів початкової школи важливим є визначення структури

дослідницької компетентності. Означена проблема знайшла своє відображення в публікаціях багатьох українських науковців. У нашому дослідженні ми спираємося на думку Г. Іванюк щодо структури дослідницької компетентності, у якій науковець виокремлює чотири компоненти: методологічний, мотиваційно-ціннісний, процесуально-технологічний і рефлексивний.

Так, методологічний компонент дослідницької компетентності включає вміння майбутніх учителів початкової школи проектувати мету діяльності, розробляти структуру дослідження, здійснювати пошук, відбір та опрацьовувати необхідні наукові, педагогічні, психологічні, нормативні, програмово-методичні джерела.

Важливим для досягнення позитивного результату в пошуково-дослідницькій діяльності є мотиваційно-ціннісний компонент, що забезпечує не лише формування мотивації до такого виду робіт, а й сприяє розвитку ціннісного ставлення до результатів дослідження. За визначенням автора, саме мотиваційно-ціннісний компонент спрямований на «включення студентів у науково-пошукову роботу, вироблення наукових уподобань і смаків, усвідомлення відповідальності за вибір і результат наукової діяльності» [7, 105].

Формування дослідницької компетентності забезпечується розвитком у студентів спеціальних компетенцій, що пов'язані з вибором теми дослідження, визначенням наукового апарату дослідження, проектуванням алгоритму проведення пошуку, оформленням та презентацією результатів наукового пошуку. Названі компетенції складають основу процесуально-технологічного компоненту дослідницької компетентності.

У руслі навчання студентів на дослідницькій основі вважаємо слушним виокремлення рефлексії у структурі дослідницької компетентності. Рефлексивна діяльність дає можливість студентам провести самоаналіз наукового пошуку, в перебігу якого відбувається аналіз результатів дослідження, його практична спрямованість. Самоаналіз і самооцінка діяльності особистості сприяє виокремленню тих дослідницьких компетенцій, які потребують подальшого розвитку та вдосконалення [7, 105].

Модернізація вищої педагогічної освіти, інтеграція системи освіти України до європейського освітнього простору сприяє усвідомленню того, що пріоритетною метою діяльності сучасних вищих навчальних закладів є залучення студентів до здійснення наукового пошуку. Формування дослідницької компетентності майбутніх учителів початкової школи відбувається як у процесі вивчення навчальних дисциплін, так і під час позааудиторної наукової роботи.

Основними формами позааудиторної наукової діяльності студентів є студентське наукове товариство, студентські наукові конкурси, науково-практичні конференції, семінари, наукові гуртки, студії тощо. Серед

запропонованих форм позааудиторної наукової діяльності студентів чільне місце відводиться науковим гурткам та студіям. До їх складу входять студенти, які виявляють бажання ґрунтовніше вивчати наукові проблеми, за якими працює та чи інша кафедра.

У Педагогічному інституті Київського університету імені Бориса Грінченка функціонують наукові гуртки з різних напрямів дослідження. На кафедрі педагогіки і психології з 2010 року функціонують історико-педагогічні студії. До роботи студій залучені студенти різних напрямів підготовки, а саме: «Дошкільної освіти», «Початкової освіти», «Образотворчого мистецтва», «Музичного мистецтва». Діяльність історико-педагогічних студій ґрунтується на засадах діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентісного підходів. У процесі функціонування студій студенти активно долучаються до науково-пошукової роботи. Профільною темою роботи студій є проблема «Виховання духовної особистості у вітчизняній педагогічній думці».

Основні завдання історико-педагогічних студій впливають із загальних стратегій розвитку університетської освіти та специфіки підготовки педагогів:

- формування в студентів дослідницько-пошукових компетенцій, залучення їх до наукової діяльності;
- поглиблення знань студентів щодо теоретико-практичної спадщини вітчизняних педагогів, просвітителів із проблеми виховання духовної особистості;
- формування критичного педагогічного мислення з метою встановлення протиріч у розвитку певних педагогічних явищ і процесів;
- залучення студентів до оприлюднення результатів історико-педагогічних пошуків під час проведення науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо.

Під час роботи у студіях майбутні вчителі початкової школи вивчають особливості розвитку освітніх систем, особливості функціонування початкової школи в історичній ретроспективі, досліджують спадщину українських педагогів щодо морально-духовного виховання учнів початкових класів.

Діяльність історико-педагогічних студій зосереджено в таких напрямках:

- здійснення пошукової роботи студентів на базі Центрального державного історичного архіву, Центрального державного архіву вищих органів держави і влади України, Державного архіву м. Києва, Педагогічного музею України, ДНПБ ім. В.О.Сухомлинського, Національної бібліотеки ім. В. Вернадського;
- студіювання історико-педагогічних джерел із проблеми розвитку початкової освіти у вітчизняній педагогічній думці;
- поповнення матеріалів для фондів музею історії освіти (Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка);

- виконання студентських наукових робіт, курсових, бакалаврських, магістерських кваліфікаційних робіт.

Особливістю формування дослідницької компетентності майбутніх учителів початкової школи є налагодження наукової співпраці кафедри педагогіки і психології з науково-дослідними інститутами НАПН України. Студійці є постійними учасниками заходів, що організовуються та проводяться на базі Педагогічного музею України, ДНПБ імені В. О. Сухомлинського.

Важливою умовою формування дослідницької компетентності виступає залучення студентів до вивчення історико-педагогічних явищ, персоналій у процесі теоретичного аналізу (вивчення матеріалів із фондів архівів, першоджерел) на базі бібліотек, ознайомлення з документами про освіту (інструкціями, протоколами, листами, довідками, доповідними записками, статистичними звітами тощо), що зберігаються у фондах архівів (Педагогічний музей України, Державний архів м. Києва, Центральний державний архів вищих органів влади та управління України); засвоєння специфіки організації і проведення теоретичного дослідження; удосконалення вмінь оформляти результати історико-педагогічних пошуків.

Опрацьовуючи матеріали з фондів бібліотек та архівів, студенти вдосконалюють уміння працювати з різними видами каталогів бібліотек, описами справ, що знаходяться у фондах архівів. Вивчення історико-педагогічних джерел розвиває такі дослідницькі компетенції, як аналіз і синтез отриманих знань, зіставлення, диференціація, узагальнення, систематизація, моделювання процесів, фактів і явищ у ретроспективі, формування спеціальних умінь щодо вибору теми дослідження, створення бібліографічного опису, розроблення алгоритму науково-пошукової діяльності тощо.

Презентація результатів наукових пошуків відбувається публічно у формі виступів під час сесій історико-педагогічних студій, на всеукраїнських студентських науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, педагогічних читаннях. У висвітленні історико-педагогічних тем студійці використовують відеоматеріали, що створюють за результатами проведення опитувань, анкетувань студентів та викладачів Педагогічного інституту, виконують творчі проекти з педагогіки та історії педагогіки.

Упродовж функціонування історико-педагогічних студій було проведено сесії, на яких висвітлювалися педагогічні ідеї Тимофія і Наталії Лубенців. Предметом вивчення була діяльність маловідомих педагогів О. Дорошенко, А. Гендрихівської. Теоретико-практична спадщина цих педагогів складає значний інтерес для вивчення, оскільки їх діяльність припадає на кінець XIX – першу третину XX століття. Окреслений період, з точки зору історії педагогіки, є цікавим для вивчення, оскільки в педагогіці набувають розвитку ідеї дитиноцентризму, вільного виховання,

природовідповідності навчання і виховання. Погляди названих педагогів є суголосними сучасній концепції особистісно орієнтованої освіти.

Традиційно, у вересні та грудні кожного року проводяться сесії, присвячені різним аспектам теоретико-практичної спадщини В. Сухомлинського та Б. Грінченка. Напрацьовано досвід і виїзних засідань історико-педагогічних студій, що проводяться на базі Педагогічного музею України та ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. У перебігу таких заходів студійці презентують результати історико-педагогічних пошуків учителям та вихователям навчальних закладів м. Києва. Так, наприклад, предметом педагогічних читань, у яких взяли участь учителі Печерського району та вихователі-методисти Шевченківського району м. Києва були гуманістичні ідеї Я. Корчака й педагогічні ідеї К. Ушинського в сучасній дошкільній освіті.

Своєчасними та значущими були питання, що піднімалися студійцями у висвітленні системи морально-духовного виховання учнів у Павлиській середній школі, що була розроблена під керівництвом В. Сухомлинського, Богданівській середній школі під керівництвом І. Ткаченка, Сахнівській середній школі під керівництвом О. Захаренка.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Формування дослідницької компетентності вчителя початкової школи ґрунтується на усвідомленні того, що модернізація системи освіти, зокрема й початкової, можлива за умови змін підходів до підготовки конкурентоспроможного фахівця. Особистісні сенси виступають визначальними у структурі фахової педагогічної освіти. Мета, завдання, зміст, форми фахової підготовки повинні бути спрямовані на формування готовності сучасного вчителя початкової школи реагувати на виклики часу, переорієнтовувати власну діяльність на потреби учнів та батьків. Життєва мобільність, уміння продукувати нові ідеї, упроваджувати й адаптовувати нові технології навчання, моделювати та проектувати освітнє середовище є показниками дослідницької компетентності, що формується як у процесі вивчення навчальних дисциплін, так і у процесі функціонування такої форми позааудиторної роботи як історико-педагогічні студії.

Зміст пропонованої розвідки не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Предметом вивчення наступних досліджень можуть бути проблеми формування дослідницької компетентності відповідно до завдань, що висуваються до навчання на дослідницькій основі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Надія Бібік // Гірська школа українських Карпат. – 2013. – № 8–9. – С. 26–30.
2. Головань М. С. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність» / М. С. Головань, В. В. Яценко // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі : збірник наукових праць. – Випуск VII. – Кривий Ріг : Видавничий відділ НМетАУ, 2012. – С. 55–62.

3. Державний стандарт початкової загальної освіти (поступово набирає чинності з 1 вересня 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards>. – Назва з екрана.
4. Єрмакова І. П. Дослідницька компетентність майбутнього вчителя як складова його педагогічної майстерності [Електронний ресурс] / І. П. Єрмакова. – Режим доступу : <http://conferenceipr.mdu.edu.ua/doklad/ermakova.pdf> – Назва з екрана.
5. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : науково-методичний посібник / за ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
6. Закон України Про вищу освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/law/2235/> – Назва з екрана.
7. Іванюк Г. І. Проблема формування дослідницької культури майбутніх магістрів із дошкільної освіти / Г. І. Іванюк // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – № 4. – 204 с.
8. Іванюк Г. І. Формування методологічної компетентності магістрів із дошкільної освіти / Г. І. Іванюк // Професійна адаптація молодого вчителя в умовах змін ціннісної парадигми суспільства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / [редкол.: В. О. Огнев'юк, І. А. Зязюн та ін.]. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – С. 117–120.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
10. Мартиненко О. В. Дослідницька компетентність учителя математики та економіки: специфіка формування / О. В. Мартиненко, Г. І. Ковтун // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 5 (39). – С. 286–294.
11. Мартиненко С. М. Формування діагностичних компетенцій у майбутніх учителів початкової школи / С. М. Мартиненко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наукових праць / за ред. Бакум З. П. – Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ». – 2012. № 36. – С. 27–31.
12. Савченко О. Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2012. – № 8. – С. 1–6.
13. Скібіна О. В. Теоретичні основи формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів [Електронний ресурс] / О. В. Скібіна. – Режим доступу : oaji.net/articles/2014/690-1402664987. – Назва з екрана.
14. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія / Л. Л. Хоружа. – К. : Преса України, 2003. – 319 с.

РЕЗЮМЕ

Венгловская Е. А. Формирование исследовательской компетентности учителя начальной школы в процессе функционирования историко-педагогических студий.

В статье раскрыты подходы современных украинских ученых к определению сущности и структуры понятия «исследовательская компетентность». В результате теоретического анализа источников выяснено, что оно рассматривается как интегрированное качество личности, формирование которого способствует умению будущих учителей начальной школы осуществлять научный поиск, моделировать процессы и явления на основе полученных знаний. В публикации представлен опыт формирования исследовательской компетентности учителя начальной школы в процессе функционирования историко-педагогических студий. Участие студентов в их работе способствует развитию у них таких исследовательских компетенций, как

умение работать с историко-педагогическими источниками, анализировать, дифференцировать, обобщать, моделировать процессы и явления, проектировать алгоритм собственной научно-поисковой деятельности.

Ключевые слова: *формирование, компетентность, исследовательская компетентность, структура исследовательской компетентности, исследовательские компетенции, историко-педагогические студии.*

SUMMARY

Venglovska O. Formation of research competence of the primary school teacher in the process of historical and pedagogical studies functioning.

Modernization of the education system, including primary school is possible for change approaches to preparing competitive specialist. At this time takes place the transformation of personal and professional requirements for training a primary school teacher, based on the principles of active, learner-centered, competence approaches. The content of training for primary school provides the integration of theoretical and practical component input to curriculum research components which in turn updates the formation of research competence of a primary school teacher.

The analysis made it possible to find sources of theoretical approaches of contemporary Ukrainian researchers to determine the nature and structure of the concept of «research competence». It was established that in the modern scientific use the term «research competence» has no single interpretation. However, most researchers are unanimous in their opinion that this concept is an integrated quality of individual, which promotes the formation ability of future primary school teachers to carry out research, simulate processes and phenomena based on acquired knowledge. It is important for disclosures of the outlined problem is to determine the structure of the research competence.

The article is based on research competence framework developed by H. Ivanyuk, which provides: methodological, motivational-value, procedural, technical and reflective components. The paper presented the experience of forming research competence of a primary school teacher in the process of historical and pedagogical studies functioning. Participation of students in the historical and pedagogical studies contributes to the development of their research competencies such as: the ability to work with historical and pedagogical sources, analyze, differentiate, compile, simulate processes and phenomena, design the algorithm of their own research activities. Formation of research competence takes place in the process of research work of students at the Pedagogical Museum of Ukraine, archival institutions and libraries. Publication of the data occurs in the course of teaching sessions of Historical Studies, while writing student papers, bachelor's, master's theses. Beliefs mobility, the ability to produce new ideas, introduce new technologies and adapt learning to model and design the learning environment are indicators of research competence, which is formed in the process of studying academic disciplines, and in the operation of this form of extracurricular work as historical and pedagogical studies.

Key words: *formation, competence, research competence, structure of research competence, historical and pedagogical studies.*